

CZU: [342.56:34.04]:[340.132:343]

EFECTUL *EX TUNC* AL HOTĂRĂRII CURȚII CONSTITUȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ

Igor DOLEA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol este abordată problema retroactivității hotărârii Curții Constituționale în domeniul penalului. Actualitatea este determinată de soluții neunitare propuse în doctrina și jurisprudența Curților Constituționale din țările europene. În acest sens s-a stabilit ca obiectiv identificarea unui model compatibil pentru Republica Moldova, utilizându-se, inclusiv, metoda comparativă. Este analizat efectul hotărârilor Curții Constituționale în raport cu legea penală, precum și efectul retroactiv al legii materiale și procesuale. O problemă distinctă abordată ține de respectarea principiului securității raporturilor juridice în cazul aplicării efectului retroactiv al hotărârii Curții Constituționale și revizuirea ca un mecanism procesual de reparare a dreptului constituțional afectat. Sunt propuse unele soluții pentru sistemul național de drept.

Cuvinte-cheie: Curtea Constituțională, preeminența dreptului, securitatea raporturilor juridice, efectul hotărârii, neconstituționalitate, raporturi juridice, efect retroactiv, revizuire penală.

EX TUNC EFFECT OF THR CONSTITUTIONAL COURT RULLINGS IN PENAL FIELD

This article approaches the issue of the retroactivity of Constitutional Court rulings in penal law. The actuality is determined by the non uniform solutions in doctrine and jurisprudence of the Constitutional Courts of European countries. Therefore, the subject matter of the article is to identify a proper method for Republic of Moldova, being applied the comparative method. It is analyzed the effects of the Constitutional Court rulings with regard to penal law as well as the retroactivity of the material in the procedural law. A separate issue raised is related to the principle of legal certainty, in case of the application of the retroactive effect of the Constitutional Court ruling and the revision as a procedural mechanism that repairs the damaged constitutional law. In this article, are suggested several solutions for national law system.

Keywords: Constitutional Court, rule of law, legal certainty, the effect of the rulling, unconstitutionality, legal relations, retroactive effect, penal revision.

Introducere

În condițiile unui stat de drept, principiul *lex retro non agit* are aplicabilitate generală. Aceasta deoarece noile norme regulatorii nu pot reglementa raporturi juridice finalizate. În sens contrar s-ar putea schimba regulile de joc, creând precondiții ca așteptările legitime ale persoanei să fie viciate. Regula este aplicată în mod firesc și în privința actelor emise de către Curțile Constituționale. În acest sens, Constituțiile și legile cu privire la Curțile Constituționale din unele țări prevăd expres aplicativitatea efectului *ex nunc* în raport cu hotărârile Curții Constituționale*.

Pe de altă parte, Curtea Constituțională poate identifica unele norme legale sau modul de aplicare a acestora, ce afectează un drept constituțional, inclusiv în raport cu persoana pentru care activitatea procesuală s-a finalizat. O asemenea situație ridică mai multe semne de întrebare: Dacă în principiu o hotărâre a Curții Constituționale poate avea efect retroactiv? În care domeniu al dreptului poate fi aplicată această regulă pentru a nu afecta securitatea raporturilor juridice? Care ar fi instrumentul procedural de reparare a unui drept constituțional afectat de o lege sau de modul în care se aplică aceasta?

1. Efectul hotărârilor Curții Constituționale

În primul rând este necesar a analiza impactul pe care îl produce o hotărâre a Curții Constituționale în sistemul de drept, în raport cu norma juridică. Încă în 1951 Curtea Constituțională Federală a Germaniei a arătat că decizia prin care se declară nulitatea unei legi are nu doar putere de lege, dar și este obligatorie, prin considerentele pe care se sprijină, pentru toate organele constituționale, astfel încât o lege cu același conținut nu mai poate fi din nou adoptată [1, p.44]. Curtea Constituțională a Republicii Moldova, preluând această doctrină, a remarcat, în mai multe hotărâri, că interpretarea dată dispozițiilor constituționale în primul rând

* Spre exemplu, Constituția României în mod expres prevede, în art.147, că, de la data publicării, deciziile sunt general obligatorii și au putere numai pentru viitor. Articolul 26 din Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională la fel stabilește că hotărârile Curții produc efect numai pentru viitor.

comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice. Hotărârea prin care se interpretează un text constituțional are putere de lege și este obligatorie, aceasta aplicându-se direct, fără nicio altă condiție de formă. Indiferent de natura hotărârilor Curții, ele își produc efectele, forța lor juridică neputând fi contestată sau confirmată de nimeni. Autorităților publice le revine obligația de a acționa cu respectarea principiului loialității constituționale. În acest aspect, Curtea a menționat că hotărârea de constatare a neconstituționalității face parte din ordinea juridică normativă. Hotărârea Curții urmează să fie aplicată în cadrul tuturor raporturilor juridice care nu s-au stins încă la data pronunțării hotărârii, respectiv, tuturor situațiilor cărora li se aplică în continuare dispozițiile legale declarate neconstituționale, precum și pe calea revizuirii. În acest caz, norma juridică este nulă de drept și, în final, în lipsa intervenției legiuitorului original sau delegat, își încetează efectele. Pentru a preveni fie o practică neunitară, fie încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale sau, *in extremis*, pentru a evita nerespectarea hotărârilor sale, Curtea Constituțională are îndatorirea să arate efectele pe care acestea urmează să le producă [2, p.47,56]. Curtea, de asemenea, a reținut că prevederile legale abrogate prin textul de lege declarat neconstituțional reintră în fondul activ al dreptului, continuând să producă efecte juridice până la intrarea în vigoare a noilor reglementări, iar în cazul declarării neconstituționalității unor norme de modificare/abrogare, până la operarea modificărilor de rigoare de către Parlament, urmează să se aplice prevederile anterioare modificării/abrogării, într-un mod conform considerentelor acesteia la cazul dedus examinării sale [2, p.58,63]. În unele hotărâri Curtea a indicat modul de aplicare în practică a raționamentelor expuse în hotărârea sa [3], fie, în caz de necesitate, a pronunțat o hotărâre, suplimentară, privind modul de punere în aplicare a unei hotărâri anterioare [4]. Asigurarea exigențelor de calitate a legii a determinat Curtea să constate, în unele cazuri, neconstituționalitatea unui ansamblu de norme, care făceau imposibilă funcționalitatea întregului act normativ [5]. Curtea de asemenea a arătat că nu doar o normă poate fi supusă controlului de constituționalitate, dar și modul în care norma este aplicată [6].

În același sens, Curtea Constituțională a Republicii Lituaniei [7] a accentuat că interdicția de a anula o decizie a sa nu presupune doar interzicerea de a adopta un act normativ cu același titlu, aceeași putere juridică, același obiect de reglementare pe care Curtea a declarat-o ca fiind în contradicție cu Constituția, dar și interdicția de a adopta, pentru viitor, acte normative cu diferite titluri, putere juridică, obiect de reglementare, similare cu actul juridic declarat neconstituțional.

Așadar, aceasă abordare ne conduce spre concluzia că efectele unei hotărâri a Curții Constituționale, prin puterea lor regulatorie, depășesc limitele unei legi. *A fortiori*, hotărârea poate include, în condițiile stabilite de Curte, în mod firesc și efectul retroactiv.

2. Drept comparat

Constituțiile unor țări consolidează reglementările legale referitor la puterea hotărârilor Curților Constituționale, *inter alia* referindu-se și la situațiile în care acestea sunt aplicate retroactiv.

Spre exemplu, paragraful 3 al art.282 din Constituția Republicii Portugheze, în care sunt menționate efectele declarării neconstituționalității sau nelegalității, prevede că o declarație de neconstituționalitate sau nelegalitate cu forță obligatorie generală produce efecte din momentul în care norma declarată neconstituțională sau nelegală intră în vigoare și duce la revalidarea prevederilor pe care norma în cauză le-a revocat. Totuși, în cazul neconstituționalității sau nelegalității, declarate ca urmare a încălcării unei norme legale sau constituționale ulterioare, o astfel de declarație produce efecte numai când norma în cauză intră în vigoare. Hotărârile în cazurile care au fost deja judecate rămân valabile, cu excepția cazului în care Curtea Constituțională emite o hotărâre în sens contrar cu privire la normele referitoare la probleme disciplinare sau penale ori la infracțiuni administrative, iar conținutul acestora este mai puțin favorabil inculpatului [8].

Paragraful 4 al art.190 din Constituția Republicii Polone prevede că o hotărâre a Tribunalului Constituțional privind neconformitatea unui act normativ cu Constituția, cu un acord sau cu un statut internațional pe baza căruia a fost emisă o decizie administrativă definitivă sau de soluționare a altor probleme, este o bază pentru redeschiderea procedurilor sau pentru casarea deciziei [9].

Legile cu privire la Curțile Constituționale din unele țări și jurisprudența Curților consolidează dreptul instanțelor de contencios constituțional de a stabili extinderea aplicabilității în timp a deciziilor luate. Paragraful 7 al art.140 din Legea Federală Constituțională a Austriei prevede, *inter alia*, că legea continuă să se aplice circumstanțelor existente înainte de anulare, cu excepția situațiilor în care Curtea Constituțională decide altfel [10].

Paragraful 3 al articolului 32 din Legea cu privire la Curtea Constituțională a Republicii Letone prevede că norma care a fost declarată ca fiind neconformă cu o normă de o forță juridică superioară se consideră ca nefiind în vigoare de la data publicării hotărârii Curții Constituționale, în cazul în care Curtea nu a stabilit altfel [11].

Potrivit paragrafului 3 al art.43 din Legea privind Curtea Constituțională a Republicii Ungare, Curtea poate dispune revizuirea unei hotărâri penale (desfășurată după o anumită procedură penală), care nu se mai supune niciunei căi de atac și care a fost pronunțată în conformitate cu unele norme, declarate neconstituționale, doar dacă condamnatul nu a fost scutit de orice consecință nefavorabilă sau dacă declararea neconstituționalității normelor aplicate ar determina reducerea sau anularea pedepsei. Paragraful 2 al art.43 din aceeași lege mai prevede că anularea (declararea neconstituționalității) unor norme nu afectează raportul juridic apărut înaintea pronunțării deciziei de neconstituționalitate [12]. În decizia din 25 februarie 1992 a Curții Constituționale a Ungariei s-a stabilit că regula principală a invalidării (declarării neconstituționale) este *ex nunc* (adică, din momentul adoptării doar pentru viitor). Ca excepție de la această regulă, paragraful 4 al art.43 din legea menționată prevede posibilitatea Curții de a declara neconstituțională o normă, cu efect retroactiv, acest fapt indicându-se expres în hotărâre [13].

Curtea Constituțională a Republicii Letone, potrivit unei jurisprudențe constante, poate lua în considerare necesitatea invalidării dispozițiilor criticate cu efect retroactiv pentru protecția drepturilor fundamentale sau dacă există considerente datorită cărora dispozițiile criticate ar trebui să fie invalidate, având efect retroactiv numai în ceea ce privește solicitanții [14].

Curtea Constituțională a Republicii Lituanene a arătat că, odată ce este recunoscut un act normativ ca fiind în contradicție cu principiul enunțat în Constituție, hotărârea poate fi aplicată retroactiv. Hotărârea trebuie să includă și o analiză cu privire la eventualele consecințe ale aplicării retroactive a acesteia. Analiza trebuie să prevadă de asemenea dacă aplicarea în mod retroactiv a hotărârii nu ar crea instabilitate în societate și în sistemul de drept și dacă nu ar pune în pericol securitatea raporturilor juridice, precum și ar putea prejudicia principiile generale ale drepturilor și libertăților omului. În acest context, Curtea a arătat că, în anumite cazuri și circumstanțe, Constituția nu împiedică protejarea și apărarea drepturilor apărute în baza unui act normativ care mai târziu a fost declarat neconstituțional, dacă neprotejarea acestor drepturi ar cauza un prejudiciu mai mare persoanei (titulare a dreptului) sau altor persoane, sau societății în general, decât prejudiciul cauzat prin neprotejarea acestui drept. Astfel, se va lua în calcul asigurarea balanței între dreptul existent și dreptul obținut prin declararea normei ca fiind neconstituțională [15].

În același sens, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a menționat că reglementarea unui mijloc procedural care să permită retractarea unei hotărâri judecătorești definitive și irevocabile, pronunțate de o instanță judecătorească cu încălcarea principiilor constituționale, nu este de natură să încalce dreptul la un proces echitabil și principiul securității raporturilor juridice. O hotărâre judecătorească, deși definitivă și irevocabilă, nu poate fi considerată legală atât timp cât se întemeiază pe un act normativ contrar prevederilor Legii Supreme. De asemenea, Curtea a reținut că neretroactivitatea hotărârilor instanței de jurisdicție constituțională nu poate prevala în situația în care la baza hotărârilor judecătorești sunt puse prevederi legale care contravin drepturilor și libertăților fundamentale și prin efect sunt declarate neconstituționale [16, p.65,68].

Așadar, aplicarea retroactivă a hotărârilor Curților Constituționale nu este o instituție străină sistemelor de drept. Constituțiile și legile cu privire la Curțile Constituționale din unele țări europene acordă înseși Curților prerogativa de a dispune aplicarea efectului *ex tunc* în funcție de problema juridică examinată și de impactul normei neconstituționale asupra drepturilor în cadrul unor raporturi juridice finalizate.

3. Efectul retroactiv al legii materiale și procesuale

În mod firesc, în raporturile juridice private este imposibilă retroactivitatea legii. În caz contrar, aceasta ar cauza o privilegiere a unei părți din litigiu din contul celeilalte părți, care până la urmă ar suferi din cauza unei legi imprevizibile. În dreptul public, legea poate avea efect retroactiv atunci când statul îmbunătățește, într-un fel sau altul, situația persoanei. Spre exemplu, în dreptul penal aceasta se manifestă prin atenuarea sau abrogarea responsabilității pentru o anumită faptă, excluderea unor circumstanțe agravante etc. La îndemâna statului sunt și alte instrumente, cum ar fi amnistia și grațierea. Efectul retroactiv al legii penale este parte componentă a principiului *nulla poena sine lege*, a cărui origine vine din dreptul roman, iar de mult timp nu mai poate ridica discuții [17, p.259]. În cazul de față interesează dacă statul are obligația pozitivă de a aplica retroactiv o lege penală sau aceasta este o discreție. Articolul 15 din Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice* garantează aplicarea principiului *nulla poena sine lege*, menționând că nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni

* Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16.12.1966. Intrat în vigoare la 23.03.1976. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.217-XII din 28.07.1990.

sau omisiuni care nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului național sau internațional, în momentul în care au fost săvârșite*. De asemenea, nu se va aplica o pedeapsă mai severă decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii infracțiunii. Dacă ulterior comiterii infracțiunii legea prevede aplicarea unei pedepse mai ușoare, delincventul trebuie să beneficieze de aceasta. Din textul standardului prevăzut în art.15 al Protocolului rezultă că garanțiile nu se limitează doar la neaplicarea retroactivă a legii penale nefavorabile, dar și la obligația de a o aplica pe cea favorabilă. Cu referire la art.15 din Pact, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului a arătat** că dispozițiile art.15 nu se referă doar la retroactivitatea aplicării legii penale, dar și, în aspect general, la principiul legalității în domeniul dreptului penal, ca răspunderea și pedeapsa să se limiteze la norme clare și previzibile la momentul comiterii faptei penale.

Pe de altă parte, art.7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu prevede expres dispoziția privind beneficierea retroactivă de o lege penală mai favorabilă. Totuși, Curtea Europeană a Drepturilor Omului în jurisprudența sa a arătat că dreptul la aplicarea retroactivă a legii mai favorabile în privința pedepsei este un drept inerent ce derivă din art.7 din Convenție [18, p.584]. În acest sens, în cauza *Jamil c. Franței* Curtea a constatat violarea art.7 din Convenție în cazul în care statul nu a aplicat retroactiv legea mai favorabilă [19, p.32]. Este necesar de a reaminti că art.15 par.2 din Convenție nu admite nicio derogare de la prevederile art.7; prin urmare, statele nu pot stabili anumite excepții de la aplicarea retroactivă a legii penale mai favorabile. Articolul 10 din Codul penal a preluat standardul.

Spre deosebire de norma materială, cea procesuală este aplicabilă doar la momentul când este în vigoare. Articolul 13 din Codul de procedură penală al României menționează că legea procesual penală se aplică în procesul penal actelor efectuate și măsurilor dispuse, de la intrarea ei în vigoare și până în momentul ieșirii din vigoare, cu excepția situațiilor prevăzute în dispozițiile tranzitorii. Codul de procedură penală al Republicii Moldova la fel prevede că în desfășurarea procesului penal se aplică legea care este în vigoare în timpul urmăririi penale sau judecării cauzei în instanța judecătorească. Legea procesual penală poate avea efect ultraactiv, adică dispozițiile ei, în perioada de tranziție la o nouă lege procesual penală, pot rămâne aplicabile acțiunilor procesuale reglementate de legea nouă. Caracterul ultraactiv se stipulează în legea nouă.

În doctrină s-a arătat că activitatea normelor de procedură penală, ca o consecință a principiului legalității, nu poate fi realizată decât conform normelor pozitive de procedură penală, aceasta impunând ca orice act să fie îndeplinit după normele în vigoare în momentul efectuării sale [17, p.36]. S-a arătat de asemenea că norma procesual penală retroactivează, respectiv, se aplică și actelor procesuale îndeplinite anterior apariției ei, atunci când nu mai conține condiția sau formalitatea prevăzută de legea veche, neîndeplinită sau nerespectată cu ocazia efectuării unui act sau luării unei măsuri procesuale [20, p.102]. De asemenea, o normă procesual penală mai poate retroactiva și în cazul în care în mod excepțional legea nouă prevede că unele dispoziții ale sale sunt aplicabile și actelor efectuate sub legea anterioară [20, p.103]. Chestiunea retroactivității se poate aplica și față de unele norme care, deși se referă la pedeapsă, în unele țări sunt de natură procesuală. Este vorba de instituția prescripției [17, p.265].

Așadar, rațiunea filosofică a efectului retroactiv al legii penale are la originea sa inacceptarea continuării unei nedreptăți față de cei cărora a fost aplicată o lege penală nedreaptă și inechitabilă. Legea penală materială dispune de efect retroactiv, în favoarea acuzatului, excepții de la regulă nefiind admise. Legea procesuală poate avea efect retroactiv sau ultraactiv, în cazuri speciale acestea fiind expres menționate în legea de punere în aplicare a normelor procesuale adoptate. În mod firesc, legea procesuală nouă nu ar putea limita anumite drepturi și garanții procesuale deja existente.

4. Securitatea juridică și efectul retroactiv

În continuare interesează în ce măsură aplicarea efectului retroactiv al hotărârii Curții Constituționale este în corespundere cu principiul preeminenței dreptului și, implicit, a securității raporturilor juridice? Este un fapt notoriu că principiul preeminenței dreptului ghidează întreg sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului, determinând în materia drepturilor o interpretare extensivă a dispozițiilor acesteia. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a remarcat în mod constant că principiul preeminenței dreptului impune ca orice imixtiune a autorităților în drepturile individului, pe care Convenția Europeană le protejează, să fie supusă unui control

* Constituția Republicii Moldova garantează în art.22 că nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nicio pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.

** De exemplu, *Ismael Vainbergher c. Ugandei* (nr.28/1978) sau *Paul Uasterman c. Olandei* (nr.682/1996).

riguros. O normă este clară, accesibilă și previzibilă numai atunci când este redactată cu suficientă precizie, în așa fel încât să permită oricărei persoane să-și corecteze conduita și să fie capabilă, cu consiliere adecvată, să prevadă, într-o măsură rezonabilă, consecințele care pot apărea dintr-o normă [21, p.88]. Odată ce statul adoptă o soluție, aceasta trebuie să fie pusă în aplicare cu claritate și coerență pentru a evita pe cât este posibil insecuritatea juridică și incertitudinea pentru subiecții de drept pe care îi privesc măsurile de aplicare a acestei soluții [22, p.92]. Unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității raporturilor juridice, care impune, printre altele, ca soluțiile definitive pronunțate într-un anumit litigiu de instanțele judecătorești să nu mai fie puse în discuție în cadrul altei proceduri [23, p.61]. În opinia Curții, trebuie constatat faptul că nivelul de acces asigurat de legislația națională este suficient pentru a-i asigura persoanei „dreptul la o instanță”, ținând cont de principiul preeminenței dreptului într-o societate democratică [24, p.35].

În același aspect, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a menționat că o stare de incertitudine a efectelor unei hotărâri judecătorești nu poate perpetua în timp [25, p.71]. S-a arătat că preeminența dreptului se asigură inclusiv prin normele penale, acestea caracterizându-se prin anumite trăsături proprii, distinctive în raport cu alte categorii de norme, ce se diferențiază între ele prin caracterul și structura lor, prin sfera de incidență [26, p.89]. Curtea, de asemenea, a remarcat că legea penală este o *lex stricta*; astfel, trebuie de evidențiat că aceasta nu poate să abunde în texte incriminatorie sau explicative. Spre deosebire de alte legi, legea penală trebuie interpretată prin aplicarea coroborată a interpretării gramaticale cu cea teleologică, care își propune lămurirea înțelesului normei juridice pornind de la finalitatea acesteia [27, p.39,40]. Curtea a reamintit că, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, în materie penală preeminența dreptului generează mai multe principii, inclusiv principiul inadmisibilității aplicării extensive a legii penale, în detrimentul persoanei, în special, prin analogie și neretroactivitatea legii penale, cu excepția legii penale mai favorabile [28, p.45].

Așadar, persoana poate fi afectată de o normă incompatibilă cu Constituția, indiferent de natură acesteia – materială sau procesuală. În mod normal, persoana trebuie să beneficieze de efectele pozitive ale noilor reglementări. Aceste raționamente ne conduc la concluzia că, în anumite situații, preeminența dreptului impune nu doar dreptul la o revedere a hotărârilor judecătorești în aspectul erorilor de drept. Se impune, în opinia noastră, și obligația revederii și a situației de fapt dacă se va constata că legea care reglementa unele aspecte procesuale era afectată de un viciu ce continuă să producă efecte negative asupra unui drept constituțional.

Pe de altă parte, poate fi pusă în discuție problema respectării drepturilor victimei infracțiunii. Cu alte cuvinte, în ce măsură poate fi afectat principiul securității raporturilor juridice, în raport cu partea vătămată sau cu partea civilă, dacă în urma unei hotărâri a Curții Constituționale va fi reexaminată cauza penală, iar persoana anterior condamnată va fi achitată? Referitor la partea vătămată, se pare că nu pot fi constatate probleme, existând o jurisprudență constantă a Curții Europene în acest aspect. Spre exemplu, în cauza *Perez c. Franței*, Curtea a subliniat că art.6 din Convenția Europeană nu conferă individului niciun drept la o răzbunare privată sau la *actio popularis*. Astfel, dreptul de a face ca alte persoane să fie urmărite penal sau pedepsite pentru comiterea infracțiunilor nu este susceptibil de a fi revendicat în mod independent, acesta fiind inseparabil de executarea drepturilor victimei de a intenta o acțiune civilă în fața unui tribunal național [29, p.70]. Pe de altă parte, drepturile părții civile pot fi vizate când, în urma revizuirii cauzei și a unei eventuale achitări, persoana anterior condamnată și supusă la repararea prejudiciului va solicita restituirea despăgubirilor. În asemenea cazuri, responsabil pentru restituire va fi, în mod firesc, statul și nu partea civilă din procesul anterior finalizat. O altă abordare pare să afecteze securitatea juridică.

5. Revizuirea penală

Ultima problemă pusă în discuție ține de determinarea instrumentului procedural care ar realiza rațiunile Curții Constituționale expuse într-o hotărâre cu efect retroactiv. În cea mai mare parte, în sistemele de drept un asemenea instrument este revizuirea. În cadrul acestui articol, nu ne-am pus ca scop să analizăm integral natura juridică, istoria și procesul de consolidare a revizuirii. Totuși, ne simțim obligați să menționăm sumar unele aspecte ale instituției. În acest sens, probabil este necesar a menționa raționamentele de politică penală care au stat la origini. Revizuirea este bazată pe ideea imperfecțiunii naturii omenești și pe posibilitatea reparării acesteia [17, p.473]. *Beccaria*, fiind adversarul cedării adevărului în fața formalismului judiciar, afirmă că dacă depozițiile unui vinovat condamnat ajung la un punct care să oprească cursul justiției, de ce nu ar trebui să se admită, chiar după condamnare și ținând cont de nefericirea extremă a vinovatului și de interesele stabilirii adevărului, un interval de timp potrivit, în care, dacă aduce lucruri noi care schimbă natura

faptului, să-și poată dovedi nevinovăția sa sau a altuia printr-o nouă judecată [30, p.133]. S-a remarcat că revizuirea este o lovire a autorității de lucru judecat și la origini viza faptele care au fost altfel decât s-a constatat prin judecată, a căror revizuire se cere [17, p.594]. Fiind distrusă de revoluția franceză [17, p.596], peste un timp revigorată [17, p.597], revizuirea era prevăzută și de către alte coduri, cum ar fi cel de procedură penală al Germaniei de la 1877 [31, p.569]. În spațiul românesc aceasta a fost prevăzută în Pravila lui Sturza Vodă, în Regulamentul Organic al Munteniei, în Codicele penal al lui Știrbei, în Codica criminală a Moldovei din 1826, în Codul de procedură penală de la 1864 [17, p.597] și în Codul lui Carol al II-lea.

Așadar, la originile sale, revizuirea viza apariția noilor circumstanțe de fapt care nu erau cunoscute instanței la momentul examinării cauzei și pronunțării hotărârii. Această naută a revizuirii s-a păstrat și până în prezent, fiind suplinită cu aumite temeuri noi. După aderarea la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în mai multe proceduri penale ale statelor membre ale Consiliului Europei a fost introdus un nou temei de revizuire legat de o hotărâre a Curții Europene a Drepturilor Omului. De regulă, textele de lege din diferite țări sunt similare în acest aspect, totuși observându-se anumite particularități. Spre exemplu, par.359 pct.6 din Codul de procedură penală al Germaniei recunoaște ca temei de revizuire constatarea de către CtEDO a violării unui drept prevăzut de Convenție dacă hotărârea instanței s-a întemeiat pe această încălcare [32]. Articolul 622-1 din Codul de procedură penală al Franței stabilește ca temei solicitarea de către o persoană condamnată a revizuirii, atunci când CtEDO a stabilit o violare a Convenției ca urmare a pronunțării acestei hotărâri [33]. Codul de procedură penală al României prevede într-un articol separat [34] procedura de revizuire în cazul hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului. Condiția determinantă ce face posibilă revizuirea este continuarea producerii consecințelor grave ale încălcării Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, a protocoalelor adiționale la aceasta și imposibilitatea remedierii acestora, decât prin revizuirea hotărârii pronunțate. În mod similar, și art.453 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, în urma modificărilor produse în 2012 [35], prevede aceeași condiție de revizuire în cazul hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului, dacă cel puțin una dintre consecințele grave ale încălcării Convenției continuă să se producă*. Așadar, condiția de pornire a revizuirii pentru temeiul remarcat mai sus ține de continuarea producerii efectelor negative în urma unei hotărâri judecătorești, contrare Convenției.

Revizuirea cauzei penale în urma unei hotărâri a Curții Constituționale constituie, probabil, cea mai recentă inovație în materia revizuirii penale. Normele procesuale din unele țări prevăd posibilitatea revizuirii hotărârii judecătorești ca urmare a declarării neconstituționalității normei aplicate în cauza penală finalizată. De remarcat, ca exemplu, art.655 alin.(1) pct.4) din Codul de procedură penală al Letoniei, care prevede că o hotărâre a Curții Constituționale prin care se declară neconstituțională norma sau practica de aplicare a acesteia, care au fost puse la baza hotărârii respective, poate servi ca temei de revizuire [36]. Aceleași temeuri se prevăd și în Codul de procedură penală al altor țări: al Bulgariei, art.420 [37], al Georgiei, art.341 [38], al Ucrainei, art.459 alin.(1) [39], al Azerbaidjanului, art.421 alin.(2) [40]. Anterior, până la Decizia Curții Constituționale nr.126/2016, Codul de procedură penală al României, prevedea, în art.453 alin.(1) lit.f), ca temei de revizuire cazul când hotărârea s-a întemeiat pe o prevedere legală ce a fost declarată neconstituțională după ce hotărârea a devenit definitivă, în situația în care consecințele încălcării dispoziției constituționale continuă să se producă și nu pot fi remediate decât prin revizuirea hotărârii pronunțate**. Codul de procedură penală al Republicii Moldova prevede, în art.458, ca temei de revizuire cazul când Curtea Constituțională a recunoscut drept neconstituțională prevederea legii aplicate în cauza respectivă.

Așadar, se observă similitudini și deosebiri între cele două temeuri de revizuire în urma pronunțării unei hotărâri a Curții Europene și a Curții Constituționale. În primul rând, ambele vizează un drept protejat fie de Convenție, fie de Constituție. În mod firesc, hotărârea în ambele cazuri urmează a fi definitivă. Pe de altă parte, o hotărâre a Curții Europene poate declanșa revizuirea într-un caz concret, care a fost examinat de către Curte. În ce privește o hotărâre a Curții Constituționale, aceasta are efect *erga omnes*, nefiind legată de un caz concret

* Codul de procedură penală al Republicii Moldova din 2003 prevedea inițial în art.453 că motiv de recurs în anulare este situația când o instanță de judecată internațională, prin hotărârea sa, a constatat o încălcare a drepturilor și libertăților omului, care poate fi reparată la o nouă judecare.

** Decizia Curții Constituționale a României nr 126/2016. Curtea a recunoscut drept neconstituțională norma dată. *Inter alia*, Curtea a menționat că o constatare a neconstituționalității unui text de lege ca urmare a invocării unei excepții de neconstituționalitate trebuie să profite autorilor acesteia și nu poate constitui doar un instrument de drept abstract, întrucât și-ar pierde caracterul concret. [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://lege5.ro/Gratuit/geydcmbugmzq/decizia-nr-126-2016-referitoare-la-exceptia-de-neconstituționalitate-a-dispozițiilor-art-88-alin-2-lit-d-art-452-alin-1-art-453-alin-1-lit-f-precum-si-ale-art-459-alin-2-din-codul-de-procedura-penala>

examinat de instanța de judecată. Nu interesează în cazul de față dacă Curtea Constituțională a pronunțat hotărârea în urma unei excepții de neconstituționalitate ridicată de o parte din proces sau norma a fost supusă unui control de constituționalitate în urma unei sesizări. În mod firesc, trebuie să fie supuse revizuirii numai hotărârile judecătorești prin care s-a soluționat fondul cauzei adică acele hotărâri prin care s-a rezolvat raportul juridic de drept substanțial, pronunțându-se o soluție de condamnare sau achitare ori de încetare a procesului penal. Anumite încheieri care nu au referință la fondul cauzei, nu pot constitui temei de revizuire a fondului cauzei*. Solicitarea revizuirii în urma unei hotărâri a Curții Constituționale de fapt este lăsată la discreția condamnatului (rudelor acestuia), acesta fiind un drept subiectiv. Cel care sesizează va avea sarcina de a demonstra, în fața instanței de judecată competente, continuarea producerii efectelor negative ale unei norme aplicate în cauza sa, iar ulterior declarată neconstituțională. Cu alte cuvinte, condamnatul va avea sarcina de a răsturna prezumția legalității și temeiniciei hotărârii de condamnare. Pentru a constata continuarea producerii efectelor negative este necesară analiza circumstanțelor particulare ale cauzei. Aceasta înseamnă că hotărârea Curții Constituționale este doar temei de pornire a revizuirii. Anularea hotărârii anterioare poate fi pusă doar în seama instanței care va reexamina fondul cauzei penale, constatând o legătură între soluția dată anterior și violarea unui drept constituțional. Prin urmare, chestiunea producerii efectelor negative, privind încălcarea drepturilor constituționale, nu poate fi pusă în discuție la faza deschiderii procedurii de revizuire.

După cum s-a arătat într-o hotărâre anterioară a Curții Constituționale a Republicii Moldova, instanțele care se pronunță asupra revizuirii trebuie să-și exercite competența pentru a corecta erorile judiciare, omisiunile justiției și pentru a asigura respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, dar nu pentru a efectua o nouă examinare. Revizuirea nu trebuie considerată un apel camuflat [41, p.61]. Prin urmare, revizuirea poate fi pornită dacă Curtea a recunoscut ca neconstituțională norma materială sau cea procesuală, sau modul de aplicare a acesteia, în măsură să afecteze fondul hotărârii judecătorești. În mod firesc, declanșarea revizuirii pe acest temei poate avea loc doar în favoarea condamnatului. Rămâne o sarcină a Curții Constituționale de a indica, în fiecare caz concret, producerea efectului *ex tunc*.

Concluzii

Una dintre regulile generale care ghidează activitatea instanțelor de jurisdicție constituțională este principiul *lex retro non agit*. În anumite situații în care se constată violarea unui drept constituțional, hotărârile Curții Constituționale pot avea și efect retroactiv. Îndeosebi, efectul *ex tunc* este aplicabil în domeniul penalului, pornind de la anumite similitudini cu regulile de aplicare retroactivă a legii penale, aceasta nefectând principiul securității raporturilor juridice. Revizuirea poate fi pornită dacă Curtea Constituțională a recunoscut ca fiind neconstituțională norma materială sau procesuală, sau modul de aplicare a acesteia, în măsură să afecteze fondul hotărârii de condamnare. Este sarcina Curții Constituționale să indice posibilitatea aplicării efectului retroactiv. Revizuirea pe acest temei poate avea loc doar în favoarea condamnatului. Hotărârea poate dispune de efect retroactiv indiferent de faptul dacă Curtea Constituțională a pronunțat-o în urma ridicării unei excepții de neconstituționalitate sau acesta a fost un control de constituționalitate. Declanșarea revizuirii în urma unei hotărâri a Curții Constituționale este lăsată la discreția condamnatului (rudelor), acesta fiind un drept subiectiv. Cel care solicită revizuirea va avea sarcina de a demonstra, în fața instanței de fond, continuarea producerii efectelor negative ale unei legi sau ale practicii de aplicare a acesteia în raport cu situația sa. Eroarea invocată trebuie să fie de natură să afecteze fondul cauzei.

Referințe:

1. Hotărârea celei de-a doua Camere din 23 octombrie 1951, 2 BvG 1/51. In: *Selecție de decizii ale Curții Constituționale Federale a Germaniei*. București: C.H. Beck, 2014, p.44.
2. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind interpretarea articolului 140 din Constituție, nr.33 din 10 octombrie 2013.
3. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.3 din 23.02.2016 privind excepția de neconstituționalitate a alineatelor (3), (5), (8) și (9) ale articolului 186 din Codul de procedură penală (*termenul arestului preventiv*). Curtea a stabilit un termen pentru instanțele de judecată, în care acestea urmau să se conformeze cu hotărârea Curții referitor la termenele de ținere a persoanelor în stare de arest.

* Spre exemplu, nu poate constitui temei de revizuire o hotărâre a Curții Constituționale ce vizează măsurile preventive sau alte măsuri procesuale, diferite aspecte cu privire la competențe etc.

4. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.9 din 29.04.2016 privind modul de executare a Hotărârii Curții Constituționale nr.3 din 23 februarie 2016 privind excepția de neconstituționalitate a alineatelor (3), (5), (8) și (9) ale articolului 186 din Codul de procedură penală (*termenul arestului preventiv*).
5. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.13 din 15.05.2015 pentru controlul constituționalității Legii nr.261 din 01.11.2013 cu privire la Colegiul Medicilor din Republica Moldova.
6. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a articolului 125 lit.b) din Codul penal, a articolelor 7 alin.(7), 39 pct.5), 313 alin.(6) din Codul de procedură penală și a unor prevederi din articolele 2 lit.d) și 16 lit.c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (faptele care constituie practicarea ilegală a activității de întreprinzător) în care Curtea a recunoscut constituțional articolul 125 litera b) din Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18.04.2002, în măsura în care în redacția dată nu este interpretat ca incriminând fapta desfășurării activității de întreprinzător fără licență.
7. Decizia Curții Constituționale a Republicii Lituaniei din 19 decembrie 2012 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1039/content>
8. Constitution of Portugal [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005.pdf
9. Constitution of Poland [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>
10. Federal constitutional law of Austria [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf
11. Law on Constitutional court of Letonia [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/en/2016/02/04/constitutional-court-law/>
12. Act on constitutional court of Hungary [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.mkab.hu/download.php?d=64>
13. Decision no. 10/1992 of 25 February 1992 of the Constitutional Court of Hungary [Accesat 15.02.2017] Disponibil: <https://www.vfgh.gv.at/cms/vfgh-kongress/downloads/landesberichte/LB-Lituanie-EN.pdf>
14. Judgement of the Constitutional Court of the Republic of Latvia of 21 December 2009 No. 2009-43-01 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1113/content>
15. Decizia Curții Constituționale a Republicii Lituaniei din 19.12.2012 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://www.lrkt.lt/en/courtacts/search/170/ta1039/content>. Curtea a făcut referință și la deciziile sale anterioare din 13.12.2004 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: Lithuania <http://www.lrkt.lt/en/court.acts/search/170/ta1279/content> din 05.07.2007 Lituania <http://www.lrkt.lt/en/courtacts/search/170/ta1391/content> și din 04.07.2008 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: Lituania <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1412/content>
16. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.16 din 25.07.2013 pentru controlul constituționalității art.XI pct.16 din Legea nr.29 din 06.03.2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.
17. TANOVICANU, I. *Tratat de drept și procedură penală*. Vol.1. București: Curierul Judiciar, 1924.
18. BÎRSAN, C. *Convenția europeană a drepturilor omului, comentariu pe articole*. Vol.1. București: C.H. Beck, 2005.
19. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Jamil c. Franței*, Hotărârea din 8 iunie 1995 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc
20. MATEUȚ, Gh. *Tratat de procedură penală*. Vol.1. București: C.H. Beck, 2007.
21. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Silver ș.a. c. Regatului Unit*. Hotărârea din 25 martie 1983 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc
22. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Păduraru c. României*. Hotărârea din 1 decembrie 2005 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc
23. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Brumărescu*. Hotărârea din 29 octombrie 1999 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc
24. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Lungoci c. României*. Hotărârea din 26 aprilie 2006 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc (62.710/00)
25. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.16 din 25 iunie 2013 pentru controlul constituționalității art.XI pct.16 din Legea nr.29 din 6 martie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.
26. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.10 din 10.05.2016 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi ale articolului 345 alin.(2) din Codul contravențional (individualizarea sancțiunii).
27. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.25 din 13.10.2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Hotărârii Guvernului nr.79 din 23 ianuarie 2006 privind aprobarea Listei substanțelor narcotice, psihotrope și a plantelor care conțin astfel de substanțe depistate în trafic ilicit, precum și cantitățile acestora.
28. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.14 din 27.05.2014 pentru controlul constituționalității art.II al Legii nr.56 din 4 aprilie 2014 pentru completarea articolului 60 din Codul penal al Republicii Moldova (prescripția tragerii la răspundere penală).
29. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Perez c. Franței*. Hotărârea din 12 februarie 2004 [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: ECHR.coe.int hudoc.
30. BECCARIA, C. *Despre infracțiuni și pedepse*. București: Rosetti, 2001, p.133.

31. CELȚOV-BEBUTOV, M. *Curs ugalovno-profeșsualnogo prava*. Sankt-Peterburg: Alifa, 1995.
32. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html
33. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154
34. Articolul 465 Codul de procedură penală al României (Legea nr.135/2010). București: Hamangiu, 2010.
35. Legea pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003, nr.66 din 05.04.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.155-159/510.
36. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=199348
37. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: http://www.vks.bg/english/vksen_p04_03.htm
38. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/90034/64/en/pdf>
39. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: <http://upkod.ru/chast-3/razdel-15/glava-49/st-413-upk-rf>
40. Code_of_Criminal_Procedure [Accesat: 15.02.2017] Disponibil: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Azerbaijan_Code_of_Criminal_Procedure_Full_text.pdf
41. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr.16 din 25 iunie 2013 pentru controlul constituționalității art.XI pct.16 din Legea nr.29 din 6 martie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.

Prezentat la 31.03.2017